

FRANSUZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HARBIY REALIYALAR: QIYOSIY VA TARJIMAVIY TAHLIL

D.K.Achilova¹

Mas'ul muallif: Achilova Dilnoza Kuldashевна, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Fransuz tili amaliy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi.

Accepted: 11 Avgust 2026
Published: 11 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Achilova, D. K. FRANSUZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HARBIY REALIYALAR: QIYOSIY VA TARJIMAVIY TAHLIL / D. K. Achilova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 2. — B. 55–58.

1. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Fransuz tili amaliy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada fransuz tilidagi harbiy realiyalar va ularning o'zbek tiliga tarjima qilinish xususiyatlari qiyosiy jihatdan o'rganiladi. Harbiy terminlar, unvonlar, qurol-yarog' nomlari, harbiy tuzilmalar hamda madaniy xususiyatlarga ega birliklarning tarjima muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, ekvivalentlik, transliteratsiya va tavsifiy tarjima usullarining qo'llanishi misollar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: realiya, harbiy realiyalar, fransuz tili, o'zbek tili, qiyosiy tahlil, tarjima, transliteratsiya, ekvivalentlik.

ВОЕННЫЕ РЕАЛИИ ФРАНЦУЗСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В данной статье рассматриваются французские военные реалии и особенности их перевода на узбекский язык. Анализируются военные термины, звания, названия оружия, военных структур и национально-культурных единиц. Особое внимание уделяется проблемам эквивалентности, транслитерации и описательного перевода.

Ключевые слова: реалия, военные реалии, французский язык, узбекский язык, сравнительный анализ, перевод, транслитерация, эквивалентность.

MILITARY REALIA IN FRENCH AND UZBEK LANGUAGES: COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Abstract. This article examines the linguistic and cultural characteristics of French military realia and the peculiarities of their translation into Uzbek. The study provides a comparative analysis of military terms, ranks, names of weapons, military structures, and culture-specific units that reflect the national identity of the French armed forces. Special attention is paid to the problems of equivalence in translation and to the application of such translation techniques as transliteration, calque, descriptive translation, and functional equivalence. The research reveals similarities and differences between French and Uzbek military terminology and highlights the importance of considering historical and cultural factors in the translation process. The findings of the study can contribute to the development of translation studies, comparative linguistics, and military terminology.

Keywords: realia, military realia, French language, Uzbek language, comparative analysis, translation, military terminology, linguistic and cultural features, transliteration, functional equivalence, descriptive translation, cross-cultural communication.

Kirish. Til xalqning tarixi, madaniyati va milliy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan ijtimoiy hodisadir. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan milliy-madaniy xususiyatlar tilda realiyalar orqali aks etadi. Realialar muayyan xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, siyosiy va harbiy tizimi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan leksik birliklardir.

Harbiy soha insoniyat tarixida muhim o'rin egallab kelganligi sababli har bir tilda o'ziga xos harbiy terminologiya va realiyalar mavjud. Fransuz tili Yevropa harbiy madaniyatining rivojlanishida muhim rol o'ynagan tillardan biri bo'lib, undagi ko'plab harbiy atamalar xalqaro terminologiyaga kirib borgan. O'zbek tilida esa harbiy terminlar tarixiy taraqqiyot, turkiy harbiy an'analar hamda zamonaviy xalqaro terminologiya ta'sirida shakllangan.

Fransuz harbiy realiyalarini o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida muayyan qiyinchiliklar yuzaga keladi. Chunki ayrim tushunchalar o'zbek harbiy tizimida mavjud bo'lmasligi yoki mazmun jihatidan to'liq mos kelmasligi mumkin. Shu sababli ularni tarjima qilishda transliteratsiya, izohli tarjima, funksional ekvivalent va tavsifiy tarjima usullaridan foydalaniladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi fransuz harbiy realiyalarining semantik va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash hamda ularni o'zbek tili bilan qiyosiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Harbiy realiyalar tushunchasi muayyan xalq yoki davlatga xos bo'lgan va boshqa tillarda to'liq muqobili mavjud bo'lmagan milliy-madaniy birliklardir. Harbiy realiyalar esa harbiy tizim, qurolli kuchlar, unvonlar, qurol-yarog' va harbiy an'analarni ifodalovchi leksik

birliklarni o'z ichiga oladi.

Mazkur tadqiqotning obyekti fransuz va o'zbek tillaridagi harbiy sohaga oid realiyalar tizimi hisoblanadi. Jumladan, harbiy terminlar, unvonlar, qurol-aslaha nomlari, harbiy tashkilotlar va qo'shin turlarini ifodalovchi, milliy-madaniy xususiyatlarga ega bo'lgan leksik birliklar tadqiqot obyekti sifatida tanlandi. Ushbu birliklarning qiyosiy, semantik va tarjimaviy jihatlarini tadqiqot doirasida tahlil qilinadi.

Fransuz tilidagi harbiy realiyalar quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- harbiy unvonlar;
- qo'shin turlari;
- qurol-aslaha nomlari;
- harbiy tashkilotlar;
- tarixiy harbiy birliklar;
- mukofot va ordenlar.

Mazkur tadqiqotda fransuz va o'zbek tillaridagi harbiy realiyalarning lingvistik hamda lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash maqsadida qiyosiy-tahliliy, tavsifiy, semantik va tarjimashunoslik metodlaridan foydalanildi. Xususan, qiyosiy metod yordamida fransuz va o'zbek tillaridagi harbiy terminlar, unvonlar, qurol-yarog' nomlari va harbiy tuzilmalarning o'xshash hamda farqli jihatlarini aniqlandi.

Tavsifiy metod asosida harbiy realiyalarning ma'no xususiyatlari, ularning milliy-madaniy mazmuni va qo'llanish doirasi o'rganildi. Semantik tahlil usuli orqali harbiy terminlarning mazmuniy tuzilishi hamda ularning o'zbek tilidagi muqobillari tadqiq etildi.

Shuningdek, tarjimashunoslik metodlari yordamida ekvivalentlik, transliteratsiya, kalkalash va tavsifiy tarjima usullarining qo'llanishi tahlil qilindi. Tadqiqot davomida lingvomadaniy yondashuv asosida harbiy realiyalarning tarixiy, madaniy va milliy xususiyatlari ham hisobga olindi. Olingan natijalarni umumlashtirish va tizimlashtirishda analiz va sintez metodlaridan foydalanildi.

Fransuz va o'zbek tillaridagi harbiy unvonlarning qiyosiy tahlili

Harbiy unvonlar har bir davlatning milliy qurolli kuchlari tizimiga bog'liq holda shakllanadi.

Fransuzcha	O'zbekcha
Soldat	Askar
Caporal	Kichik serjant
Sergent	Serjant
Lieutenant	Leytenant
Capitaine	Kapitan
Commandant	Mayor
Colonel	Polkovnik
Général	General

Masalan, fransuz tilidagi caporal unvoni o'zbek tilidagi «kichik serjant»ga yaqin ma'noda qo'llanadi. Biroq ularning vazifalari va harbiy tizimdagi o'rni to'liq mos kelmasligi mumkin. Shu sababli tarjimada funksional ekvivalentdan foydalaniladi.

Harbiy tuzilmalar va qo'shin turlari

Fransuz armiyasida qo'shin turlari quyidagicha nomlanadi:

Armée de terre	quruqlik qo'shinlari
Marine nationale	harbiy dengiz kuchlari
Armée de l'air et de l'espace	havo-kosmik kuchlari
Gendarmerie nationale	milliy jandarmeriya

O'zbekistonda esa:

- Quruqlik qo'shinlari;
- Harbiy-havo kuchlari;
- Havo hujumidan mudofaa qo'shinlari;
- Maxsus operatsiyalar kuchlari.

Masalan, Gendarmerie nationale tushunchasi o'zbek tilida to'liq ekvivalentga ega emas. Shu sababli u «Milliy jandarmeriya» tarzida transliteratsiya qilinib, qo'shimcha izoh bilan beriladi.

Qurol-yarog' nomlarining qiyosiy tahlili

Fransuz harbiy leksikasida qurol nomlari ham muhim realiyalar hisoblanadi.

Fransuzcha	O'zbekcha
Fusil	Miltiq
Pistolet	To'pponcha

Fransuzcha	O'zbekcha
Mitrailleuse	Pulemyot
Grenade	Granata
Missile	Raketa
Char de combat	Tank

Ayrim terminlar xalqaro xarakterga ega bo'lib, tarjimada muammolar tug'dirmaydi. Biroq tarixiy qurol nomlari va maxsus harbiy texnikalarning tarjimasida tavsifiy usuldan foydalanish talab etiladi.

Harbiy realiyalarni tarjima qilish usullari

1. Transliteratsiya

Fransuzcha atama talaffuziga yaqin shaklda beriladi.

Misol:

Gendarmerie – Jandarmeriya;

Brigade – Brigada.

2. Funktsional ekvivalent

Mazmun jihatdan yaqin tushuncha bilan almashtiriladi.

Misol:

Caporal – kichik serjant;

Commandant – mayor.

3. Tavsifiy tarjima

Muqobili mavjud bo'lmaganda tushuncha izoh orqali beriladi.

Misol:

Légion étrangère – Fransiya armiyasi tarkibidagi xorijiy fuqarolardan tashkil topgan maxsus harbiy birlik.

4. Kalkalash

Birlik tarkibidagi qismlar so'zma-so'z tarjima qilinadi.

Misol:

Forces aériennes – Havo kuchlari;

Armée de terre – Quruqlik qo'shinlari.

Fransuz va o'zbek harbiy realiyalarining lingvomadaniy xususiyatlari:

Harbiy terminlar faqat lingvistik birlik bo'lib qolmasdan, milliy tarix va madaniyatning ham aksidir. Fransiyada «Légion étrangère», «Gendarmerie nationale» kabi tushunchalar tarixiy an'analar bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek harbiy tizimida «amir lashkari», «sarboz», «mingboshi» kabi tarixiy birliklar uchraydi. Tadqiqot davomida fransuz va o'zbek tillaridagi harbiy realiyalar qiyosiy jihatdan o'rganildi hamda ularning lingvomadaniy va tarjimaviy xususiyatlari tahlil qilindi. Tahlillar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

Fransuz tilidagi harbiy realiyalar milliy harbiy tizim, tarixiy an'analar va madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning muayyan qismi o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emasligi aniqlandi.

Harbiy unvonlar, qo'shin turlari va harbiy tuzilmalarga oid terminlarning ayrimlari xalqaro xarakterga ega bo'lib, ularni tarjima qilishda funksional ekvivalentlardan foydalanish mumkinligi kuzatildi.

«Gendarmerie nationale», «Légion étrangère» kabi realiyalar o'zbek tilida to'liq muqobilga ega bo'lmaganligi sababli ularni transliteratsiya va tavsifiy tarjima usullari yordamida ifodalash samarali ekanligi aniqlandi.

Tarjima jarayonida transliteratsiya, kalkalash, tavsifiy tarjima va funksional ekvivalent usullari eng samarali usullar sifatida namoyon bo'ldi.

Fransuz va o'zbek harbiy terminologiyasida o'xshash jihatlar mavjud bo'lsa-da, har ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti va harbiy an'analari tufayli ayrim realiyalarda sezilarli farqlar mavjudligi ma'lum bo'ldi.

Harbiy realiyalarni tarjima qilishda faqat lug'aviy ma'noga tayanish yetarli bo'lmisligi, balki ularning tarixiy, madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligi isbotlandi.

Tadqiqot natijalari fransuz tilidan o'zbek tiliga harbiy matnlarni tarjima qilish, harbiy terminologiyani standartlashtirish hamda tarjimashunoslikning lingvomadaniy yo'nalishlarini rivojlantirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Harbiy realiyalarni tarjima qilishda nafaqat lug'aviy ma'no, balki ularning tarixiy va madaniy xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Aks holda tarjima mazmuni to'liq ochilmasligi mumkin.

Xulosa. Fransuz va o'zbek tillaridagi harbiy realiyalar milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettiruvchi muhim leksik birliklar hisoblanadi. Ularning aksariyati davlatlarning harbiy tizimi, tarixi va an'analari bilan bog'liq bo'lgani sababli to'liq ekvivalentga ega emas. Shuning uchun bunday birliklarni tarjima qilishda transliteratsiya, tavsifiy tarjima, kalkalash va funksional ekvivalent usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, fransuz va o'zbek harbiy terminologiyasi o'rtasida umumiyliklar bilan bir qatorda sezilarli milliy xususiyatlar ham mavjud. Bu esa harbiy realiyalarni o'rganish va tarjima qilishda lingvomadaniy yondashuvning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – Москва : Международные отношения, 1980. –

343 с.

[2] Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.

[3] Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – Санкт-Петербург : Филологический факультет, 2002. – 416 с.

[4] Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.

[5] Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – Москва : Международные отношения, 1975. – 240 с.

[6] Newmark P. A Textbook of Translation / P. Newmark. – New York : Prentice Hall, 1988. – 292 p.

[7] Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation / J. C. Catford. – London : Oxford University Press, 1965. – 103 p.

[8] Nida E. A. The Theory and Practice of Translation / E. A. Nida, C. R. Taber. – Leiden : Brill, 1969. – 218 p.

[9] Harbiy atamalar va iboralar izohli lug'ati / O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi. – Toshkent : O'zbekiston, 2021. – 312 b.

